

УЧАСТЬ ЗАШТАТНИХ МОНАСТИРІВ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Економічна сторона діяльності заштатних монастирів Київщини в ХІХ ст. залишається малодослідженою й потребує ґрунтовного студіювання. На фоні повної відсутності державної фінансової допомоги заштатним монастирям, однією з вагомих статей їх фінансування були щорічні відсотки від цінних паперів. Метою даного дослідження є з'ясування шляхів отримання цінних паперів та послугами яких саме кредитних банківських установ користувались монастирі Київщини. Ми маємо з'ясувати участь монастирів на ринку цінних паперів Російської імперії загалом та монастирів Київщини зокрема.

Історіографія присвячена цій темі представлена працями Ростиславова Д.И [1] (1876 р.) та Зирянова П.Н. [2]. Частково висвітлюється розрізнена інформація про банківські капітали заштатних монастирів Київщини в окремих розвідках: - Лебединцев П.Г. [3-7], Горенко Л. [8], Крижанівський О. П.[9, 10], Мариновський Ю.Ю [11-12], Похилевич Л.[13] та інші. Джерельна база спирається на архівні відомості, статистичні дані та енциклопедичні видання: - Памятная книжка Киевской епархи [14], Энциклопедический словарь/ Под ред. Брокгауза и Ефрона [15], Русская православная церковь Монастыри: Энциклопедический справочник (сост. Никольский А.В.) [16].

Необхідно зауважити, що ми не беремо до уваги монастирі м. Києва, оскільки вони становлять окрему групу штатних монастирів.

Історія використання монастирських капіталів, як основи для лихварського кредитування, сягає часів перших розвинених монастирських господарств Римської імперії. Подібна діяльність монастирів викликала осуд церковних ієрархів, про що свідчать численні постанови про заборону чи обмеження лихварської діяльності християнських монастирів. В уставі св. Василя Великого, котрий ввійшов до "Кормчої", зазначалось "Монахам забороняється лихварство (кормчество), а прийнятними заняттями вважалось землеробство, ткацтво, плотництво, столярство та ковальство [16, 392]. За 44 правилом апостольських

постанов й 17 правилом I Нікейського собору за лихварство (резоїмство) позбавляли сану й випроводжували з монастиря.

Монастирі Київської Русі надавали позики дрібним землевласникам та купцям під заклад нерухомості. З розвитком ринку товарно-грошових відносин та власного господарства й укріпленням власної економічної бази монастирі розпочинали здавати землі в оренду, отримуючи прибуток натурою чи коштами й навпаки, позичали гроші, попередньо забезпечившись заставною розпискою на майно позичальника. Давали монастирі позики під відсотки, торгували, організовували свої та привласнювали чужі промисли [прош, 26]. Своєрідною формою позики була “подмога” поселенцям, яким надавали зерно, худобу та кошти [16, 407].

Стоглавий собор 1551 р. пішов на зустріч подібній практиці й дозволив надавати безвідсоткові позики “без лихвы”. Масові невиконання останньої вимоги примусило укладачів “Соборного Уложения” 1649 р. загалом заборонити відсотки з позики. В цьому “Уложении” царя Алексея Михайловича говориться про позику грошей, хліба й інших тому подібних речей. Плата відсотків при грошовій позиці, абсолютно заборонялась, оскільки це суперечить “правилам св. апостол и св. отеців”. Закони, видані після “Уложения”, говорять про грошові позики, не згадуючи про позику хліба й інших речей [15, 136].

Монастирі залишались впливовими кредиторами не лише селян та купців, а й дворянства та правлячих кіл. Так Олексій Михайлович заборговував Соловецькому монастиреві 41 тис. 414 руб. 50 к. [16, 407].

З 1727 р. духовенству було дозволено брати “лихву” з позичальників в тому випадку, якщо вони невчасно повертають борг. З 1754 р. – дозволено нараховувати відсотки незалежно від дисципліни боржника й домовлятися при позиці про плату не більше 6% на рік [15, 137]. Вільні кошти віддавались у борг під великі відсотки, або ж становили лежачу монастирську казну. Розмір відсоткової ставки таких операцій був значним, що пояснюється ризиками позикодавця. У разі банкрутства позичальника, позикодавець міг розраховувати на повернення 15–20 коп. з рубля [1, 232]. На кінець XVIII- початок XIX ст., з

розвитком перших банківських установ в Російській імперії, монастирі не залишались осторонь і стали активно вкладати наявні капітали в кредитні установи під відсотки.

За часів правління Олександра I ситуація на кредитному ринку Російської імперії значно пожвавлюється. З розвитком кредитних установ, котрі зберігали гроші й виплачували відсотки за їх збереження, монастир, вклавши свій капітал, виступає не в якості лихваря, а стає звичайним вкладником капіталу.

У XIX ст. лихварство мало місце і серед православних монастирів Правобережної України. Воно зустрічалось як серед уніатського та католицького духовенства, так і серед православних. У другій половині XIX ст. лихварська діяльність монастирів стає рідкісним явищем [9, 89]. Якщо й зустрічаємо серед архівних матеріалів розписки про грошові позики, то в якості позикодавця постає не монастир, а ігумен, як фізична особа. Так, 1883 р. жителі м. Мошни, брати Давид та Василь Могили позичили в настоятеля Мошногірського монастиря ігумена Каліста 50 руб. сріблом “на свою надобность”, до нового року зобов’язувались виплатити по частинах [17, Арк. 2]. В цьому договорі згадки про відсотки відсутня.

Усі фінансові операції з монастирськими банківськими вкладками у Київській єпархії проходили через **Київську Духовну Дикастерію, а пізніше (з 1832 р.) - Київську Духовну Консисторію** [ДАЧО. - Ф. 660. - Оп. 1]. Для прикладу: “1815 року, березня 1-го дня, білет в 6 500 руб. Київська духовна дикастерія Київської єпархії в Чигиринському повіті заштатному Медведівському Миколаївському монастирю поклала в “сохранную казну” шість тисяч п’ятьсот рублів асигнаціями на „вечное обращение и условные проценты по пяти рублей со ста от сего числа” по присиланні копії цього білету з розпискою видавалось по триста двадцять п’ять рублів щорічно, невідкладно по проханню декастерії” [18, 5]. В подальшому цей монастир активно вкладав свої кошти у банківські цінні папери під відсоток. Так напередодні банківської реформи 1860 р. Медведівський монастир володів банківськими білетами на 17 207 р. в Московській опікунській раді та на 5 715 р. у Петербурзькому позичковому

банкові. Разом, сума цінних паперів становила 22 922р.14 к. сріблом [4, 48; 5]. Саме зазначення суми вкладу у асигнаціях чи сріблом важливо для розуміння величини банківських капіталів. На час грошової реформи міністра фінансів Канкріна Е. Ф. відбулось значне зміцнення рубля, ним було введено срібний р., встановлено обов'язковий курс для паперового рубля. На Київщині цей курс становив 4 р. асигнаціями до 1 р. сріблом [Ф.148.- Оп. 1.- Спр. 61, Арк 73 зв.].

До банківської реформи 1860 р. монастирі Київщини, вільно користувались послугами кредитних установ імперії. Серед таких відзначимо вище згадувану “Сохранную Казну в Московском Опекунском Совете”, “Петербурзький позичковий банк, Державний Займовий банк. Саме послугами “сохранной казни в Московском опекуном совете” користувалась більшість монастирів Київщини у першій половині XIX ст. Умови вкладу зазначались наступні: термін вкладу, періодичність виплат, сума щорічних відсотків. Як правило, вклади на ім'я монастирів робились на “вечные времена” [18,5], але в першій половині XIX ст. фігурують і вклади “до востребования”. Так, Жаботинський Онуфріївський монастир у 1832 р. відправив у “Московский опекунский совет” 7000 р. “до востребования” з щорічним відсотком [19, 1]. В сохранной казне № 6933, Москва 1833 года, декабря 18 дня, билет на 10 073 р. 10 к. Київська духовна Консисторія на ім'я Жаботинского Онуфріївського монастиря поклала в сохранную казну 10 073 р. 10 коп. асигнаціями на “безсрочное время на условныя проценти по 4 руб. со ста от всей суммы”. Для отримання відсотків монастир надсилав копію банківського билета з розпискою й сума річних відсотків надсилалась монастиреві. В майбутньому зазначений білет міг бути повернутий банкові, а сума вкладу “сходной монетою возвращены имеют предъявителю” [20, 45], що іноді практикувалось, так у 1861 р. ця сума. з урахуванням переведення асигнацій у срібло, становила 2924р. 54 коп., які й було знято з рахунків [21, 48]. Самі капітали знаходились в банківських установах, а квитанції на них зберігались при монастирських церковних ризницях.

Відсотки надсилались до монастирів регулярно, й як видно з рапорту настоятеля **Жаботинського монастиря** ігумена Петра від 1838 р., із суми коштів

які отримували монастирі від своїх вкладів виключалася вартість пересилки: “По билету состоит в сохранной казне в Московском опекуном совете на безстрочном содержании капитала 10 673 р. 10 к.. От коих ежегодно получаемо процентов по 409 р. 22 к.. За исключением пересылочных получено 398 р. 94 к.”[22,81]. Для порівняння наведемо суму річного прибутку за 1839 р. цього монастиря за церковні треби - вона становила “до 300 рублей” [22, 80]. Як бачимо вона на 1/3 менша за річні відсотки з банківських капіталів. З 1845 р. нові вклади коштів на рахунки монастирів спрямовуються до Державного позичкового банку. Початком цього слугував заповіт графині Анна Олексіївни Орлової–Чесменської, в наслідок чого заштатні монастирі Київщини в 1845 р. отримали на своє ім'я білети Державного позичкового банку на суму 5 тис. 715 р. кожен [23, Арк.48].

Розміри монастирських капіталів залежали від ряду факторів. Одним з вагомих джерел фінансування монастирів були добровільні пожертви від мирян. Частка таких прибутків прямо пропорційно залежала від славнозвісності обителі, та від місця її розташування. Розміри пожертв коливались від кількох десятків до мільйонів рублів. У XVII-XVIII ст. монастирі досліджуваного регіону користувались великою повагою у козацтва. Козацькі старшини та рядові козаки вважали справою честі пожертви на православні монастирі. З падінням Запорізької Січі та ліквідацією Гетьманщини монастирі не залишились без пожертв. Місцеві поміщики, та нові власники земель колишніх Вольностей Запорізьких не залишали поза своєю увагою православні монастирі Середнього Подніпров'я. Так 1797 р. поміщик Новоросійської губернії майор Георгій Вуіч заповідав Чигиринському Троїцькому та “Ведмедівському” Миколаївському монастирям по 500 і 400 р. відповідно [Ф.660. - Оп. 1. - Спр. 148., Арк.4].

Графиня Анна Олексіївна Орлова–Чесменська, дочка та єдина спадкоємиця фаворита Катерини II, увійшла в історію як одна з найщедріших меценаток монастирів. В наші дні її пам'ятають лише завдяки епіграмі Пушкіна:

Благочестивая жена
 Душою богу предана....

Вона відзначалась дивовижною набожністю і, як говорили, все життя намагалась замолити гріхи свого батька [2, 77]. Свого часу фаворити Катерини II брати Олексій та Григорій Орлові отримали від „матінки цариці” лише родючих чорноземів більше пів мільйона гектарів, попередньо секуляризованих у церкви. Незадовго до своєї смерті (у 1848 р) вона пожертвувала у 1845 р. на користь православних монастирів Російської імперії рештки свого чималого капіталу, який після розподілу становив близько п'яти тисяч рублів сріблом на кожен православну обитель тогочасної імперії. У результаті такої безпрецедентної щедрості, заштатні монастирі Київської єпархії отримали по 5 тис. 715 р. Усі ці кошти були вкладені “на вечное время неприкосновенным капиталом” до Державного позичкового банку під 4% річних [24. Арк 104 зв., 160]. Таким чином, завдячуючи безпрецедентній пожертві графині Анни Олексіївни Орлової-Чесменської, усі православні монастирі володіли депозитами Державного позичкового банку й отримували щорічно додаткових прибутків 228 р. 60 к. сріблом. [Ф.148. - Оп.1. - Спр.99., Арк. 89].

Таблиця. Надходження цінних паперів на рахунки Мошногірського Вознесенського монастиря у першій пол. XIX.

Роки	1812	1829	1829	1845
Сума	400 (114)	142р.с.	328р.с.	5715
Річні	5%	5%	4%	4%

[Ф.148 Оп.1. Спрю 109. Арк 10]

Завдячуючи княгині Орловій-Чесменській кожен монастир імперії отримував щорічно по 228 р. 60 к. сріблом. З відрахуванням “пересилочних” витрат монастирі “на руки” отримували по 226 р. 33 к. [Ф.148. Спр. 99. Арк. 89].

Джерелами банківських монастирських капіталів, слугували власні заощадження:

- настоятель Мошногірського монастиря Ієромонах Леонтій поклав до тієї ж ошадної казни на “поддержание монастыря” у 1829 р. відсуджених з

Шполянського имения за “самоуправное пользование” монастирською землею 1150 рублів асигнаціями (328 р. 57,25 к. сріблом) [25, 77];

- Настоятель Мошногірського монастиря Архімандрит Іона розпорядився “на поддержание монастыря” капітал имеющейся по 1 листопада 1859 р. 7 776 р. 14 к. [25, 77];
- в 1894 р. покладено Мошногірським монастирем під відсотки 500 р. [24, 4].
- Богуславський монастир у 1894 р із церковно-економічної суми 2 136 р. 81 к. вніс до Київської ощадної каси Державного банку по розрахунковій книзі ощадної каси за №361 для “приращения процентов”. Ощадна книжка зберігається у монастирській ризниці. [24, 174(зв.)],

Одним з основних джерел росту депозитних вкладів на рахунки монастирів відігравали добровільні пожертви:

Серед дворянства - найпомітніші наступні постаті меценатів на монастирі Київщини:

- граф Микола Шереметьєв пожертвував в Мошногірський Вознесенський монастир на спомин при літургіях за упокій душі 03.06.1812 р. білет Ощадної казни Імператорського московського “Воспитательного дома” 400 р. асигнаціями (114 р. 28,5 к. після грошової реформи Канкріна) [25, 77];
- графиня Анна Олексіївна Орлова–Чесменська та ін. [26, 64; 24, 174; 1, 243];
- На Корсунський Онуфріївський монастир поміщик Савин Голіков пожертвував у 1821 р. - 300 р.; 1822 р. - 300 р.; 1823 р. - 300р. + 250 р. [Ф.148. Оп.1. - Спр.216, Арк. 2].

Згідно Статуту Василя Великого і шостим правилом Двократного Собору, усе майно чернецтва належало монастирю. Володіти особистими речами дозволялось лише настоятелям штатних монастирів, за винятком речей ризниці. За російським законодавством, до постригу послушники були зобов’язані дати раду власному майну. За іноками не визнавалося право на заповіт чи спадок за заповітом. Згідно з церковними правилами, за незначним виключенням, священне майно можна використовувати тільки за призначенням. До осіб, що знищили чи викрали церковне майно, за законами Російської Імперії,

застосовувалися суворі методи покарання, а подібні дії інкримінувалися як карні порушення проти віри. Таке законодавство сприяло зростанню добробуту монастирів [16, 407, 44, 181].

Оскільки ченці не мали права заповідати своє майно мирянам і тому часто спостерігаємо прецеденти заповідання ченцями власних заощаджень на купівлю цінних відсоткових паперів для монастирів:

- від ігумена Митрофана отримав Жаботинський монастир у 1855 р. білет Державного позичкового банку на 1020 р. сріблом [27, Арк.57 зв.];
- настоятель Корсунського Онуфрійського монастиря Ієромонах Августин на спомин душі 10.09.1829 р. надав білет тієї ж ошадної казни Московського опекунского совета у 142 р.85,5 к. Мошногірському монастиреві [25, 77];

Завдяки досить високому показникові релігійності населення російської імперії, селянство активно жертвувало свої кровні заощадження „на спомин душі” та молитви „за здоров’я”. Частина цих коштів також потрапляла на банківські рахунки:

- 1879 р. з числа братської кружки 100 р. пожертвуваних селянином херсонської губернії ... використано на придбання білета 2-ї Східної позики[24, 8]

1859 р. став переломним для банківської системи Російської імперії, що не могло не позначитись на монастирських капіталовкладеннях - ченці були обмежені в правах, стосовно своїх особистих вкладів, котрі після їх смерті, могли успадковуватись лише монастирями, до яких належали ченці [28, 664].

У 1859 р. було створено Державний Банк Російської імперії. Уряд зобов’язував духовенство вкладати всі вільні грошові капітали (“церковні”, “економічні” прибутки) у державні цінні папери й тримати їх у Державному банку [9,89; 29, 408; 15, Т. 38 с.708]. З утворенням Державного банку “вечные вклады”, що лежали в різних казенних кредитних установах, автоматично були переведені до Держбанку. Так, лише в Московській опікунській раді у 1859 р. знаходилось монастирських капіталів на 3 мільйони 339 тис. 82 р. 81¾ к. [1, 234]. А ще була Санкт-Петербурзька опікунська рада, комерційний та позичковий

банки. Загалом, на 1859 рік, сума вічних монастирських капіталів у банках Російської імперії становила близько 13-14 млн. рублів[1., 235].

У 70-х роках XIX ст. виникають міські та приватні банки, які платили більші ніж відсотки Держбанку. Церковні установи та монастирі, зокрема, почали вкладати свої капітали до цих банків, що викликало невдоволення уряду й у 1882 р. св. синод наказав забрати церковні вклади з приватних банківських установ, а приватні відсоткові папери обміняти на казенні “и впредь не имеют никакого дела с частным денежным рынком”. Тобто держава стала єдиним, монопольним позичальником церковних капіталів [29, 408].

Разом з капіталами архієрейських будинків ця сума на 1872 р. сягала 22 634 тис. руб., що навіть при мінімальній 4% ставці давало 920 тис. руб. річного приросту [1, 249]. Зростання капіталів монастирів невпинно продовжувалось і в подальшому. Станом на 1913 р. капітал монастирів та архієрейських будинків становив суму в 65 мільйонів 555 тис.503 руб. (при 4% річних – 2 622 220 руб.) [29, 407]. Таким чином, за 40 р. банківські капітали монастирів та архієрейських будинків зросли майже у три рази. У середньому суми монастирських капіталів зростали по імперії на 1.2 млн. руб. за 1 рік. Таким чином, річні відсотки з монастирських банківських капіталів склали 2 млн. 622 тис. 220 р., а державне казенне утримання для штатних монастирів становило близько 409 тис. руб. сріблом [1, 91]. Тобто „лихварські” прибутки більш ніж у шість разів перевищували державні витрати на монастирі.

Відсоткова ставка капіталів була різною й коливалась від 7% до 3,5%. У зв'язку з ускладненнями економічної ситуації в 1870-х рр. держава була змушена понижати відсоткові ставки. Було зроблено безпрецедентний крок: усі капітали, що на момент реформи давали більше 4% річного прибутку були переведені на 4% річних. Скажімо при вкладанні на початку XIX ст. 400 р. асигнаціями під 6%, то на кінець століття цей капітал становив 114 р. сріблом під 4% річних [148/Спр.94.,арк 44]. Такий стан речей викликав природне невдоволення, оскільки різниця у відсотках проявлялась у значимім (від 1/5 до 1/3) падінні прибутків [1, 237]. Особливо, якщо враховувати цінність тогочасного російського рубля

(Таб.1). Зменшення відсоткових ставок стосувалось лише наявних вкладів, а нові вклади приймалися як і раніше. Вищі від чотирьох відсотків ставки не заборонялось робити для нових капіталовкладень. Серед таких відзначимо білети другої та третьої Східних позик, котрі приносили 5% річних. Ми бачимо намагання держави зменшити витрати на виплату річних відсотків і водночас зацікавленість у отриманні нових оборотних капіталів у вигляді депозитних вкладів духовенства.

Таблиця 1. Ціни товарів на ринку м. Сміла середини 90-х рр. XIX ст.

Назва товару	Одиниця виміру	Вартість	Назва товару	Одиниця виміру	Вартість
Вино церковне	1 пляшка	60 к.	Олія	1 пуд	6р. 60 к.
Горілка	1 відро(10 кварт)	6 р.	Цукор	1 фунт	15 к.
Мед	1 пуд (1 ф.)	6р. (18к)	Чай	1 фунт	2 р.16 к.
Кабан	2 гол.	87р. 0к.	Цитрини	6 шт.	42 к.
Кінь	1 гол.	від 50 р.	Борошно	1 пуд	1 р.70 к.
Корова (погана)	1 гол.	35 р.	Сіль	1 фунт	15 к.
Картуз	1 шт.	40 к.	Свіжа риба	1 пуд	4 р.40 к.
Коса	1 шт.	65к.	Осетрина сол.	1 фунт	25 к

[39, Арк. 3, 8, 9, 10, 15-17, 19, 28, 32, 33, 42, 45, 183]; [40, Арк. 4, 5, 7, 13, 1 2, 1 9, 25, 31, 52, 54]; [41, Арк. 27]. (В Рос. системі мір 1 фунт = 1/40 пуда = 409,512 г. ; 1 пуд = 16,3805 кг.]

Банківські цінні папери, покладені на “вечные времена”, монастирі не могли вилучати з банку. Банківські цінні папери монастирі могли, з дозволу єпархіального начальства, використовувати на свої потреби. Так у 1888 р. з двох 5% білетів 3^{-ї} Східної позики один в 1000 р. Жаботинським Онуфріївським монастирем розміняно з дозволу Єпархіального начальства для виплати боргу перед Мотронинським Троїцьким монастирем. А 1890 р. один 5% білет 3^{-ї} Східної позики на суму 1000 р. витрачено на економічні потреби [24, 104,156]. Корсунський Онуфріївський монастир теж зменшив свої банківські капітали з 10 000 у 1863 р.[13, до 7840 р. [45, 9]

Банківські білети вільно обмінювались та продавались. У 1895 р. Мошногірський монастир продав дев`ять 4% білетів на 900 р. за 897 р. й куплено один білет на 1000р., а також продав цінні папери на 1300 р. за 1312 р. 43 к. + % по “текущим купонам” від паперів - 52 р. 25 к. з яких відраховано 5% податок (2р. 75к.) = 1364 р. 68 к. й придбав інші білети [30, 9]. Тобто монастирі активно діяли на ринку цінних паперів Російської імперії [25, 126].

Монастирі не лише вкладали свої кошти до банківських установ, а й виступали в ролі позичальників. Так Жаботинський монастир у 1896 році виплачував Київському земельному банкові відсотки по позиції на купівлю землі 1217 р. 5к. [31, 57], у 1909 той же монастир з дозволу Єпархіального начальства позичив на купівлю землі 2200 р.

Таблиця 2 Надходження цінних паперів на рахунки Жаботинського Онуфріївського монастиря у XIX - поч. XX ст.

Роки	1832	1833	1838	1845	1855	1879	1888	1890	1894	1898	1909
Сума	7000	10073	+600	+5715	1020	+100	-1000	-1000	+500	+450	+50
Відсотки	?	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	5%	4%	4%

[30, 52]. [32, 4,20].

Таблиця 3 Цінні папери Жаботинського Онуфріївського монастиря у XIX - поч. XX ст.

роки	1832	1833	1838	1864	1886	1890	1895	1909
суми	7000	10073	10673	9593	10225	8035	9185	12510
відсотки	350	403(112)	426(118)	383,72	409	323,50	369,80	475,54

[30, 52]. [32, 4,20].

Валова частка прибутків з капіталів, залежала від сумарного доходу монастиря від інших статей. У 1866 р. нерухомих капіталів Мошногірського монастиря в кредитних установах було 10 білетів на суму 19 387 р. (при 4% - 775 р.). При цьому Економічний річний дохід монастиря становив 1750 р., церковний - 425 р., братський - до 800р. [25, 126]. Тобто прибуток від цінних банківських паперів становив близько 1/4 прибутків монастиря, або 1/2 від економічних та 1/3 від церковно-економічних прибутків.

Станом на 1879 р. “недвижимых капиталов в кредитном учреждении етот монастырь имел 21 100 рублей” (при 4% сума річних становила 844 р.) []. При цьому річний звіт показує, що сума “економических”, “церковних” та “братських” прибутків становить 4 тис. 717 р 12 к. Тобто частка прибутку від цінних паперів до всіх прибутків монастиря становить 1:5,5. Тенденція до зменшення частки відсоткових прибутків пояснюється не зменшенням капіталів чи відсоткових ставок, а інтенсивним розвитком монастирських господарств у другій половині XIX ст., що виражалось у збільшенні прибутків монастирів від господарської діяльності загалом.

Таблиця 4. Капітали Мошногірського Вознесенського монастиря.

Роки	1812	1829	1847	1848	1859	1866	1879	1886	1892	1895
Сума	400(11 4,28)	584р.с.	1099	6804	14075	19387	21100	21200	21900	24400

Річні	19(4 с.)	78 ас. (24 с.)	45	280	563	775	844	848	876	976
-------	----------	-------------------	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

[33, 73], [34, 7 зв.], [35, 5-6], [25, 126], [36, 103], [37, 2-10], [38, 2].

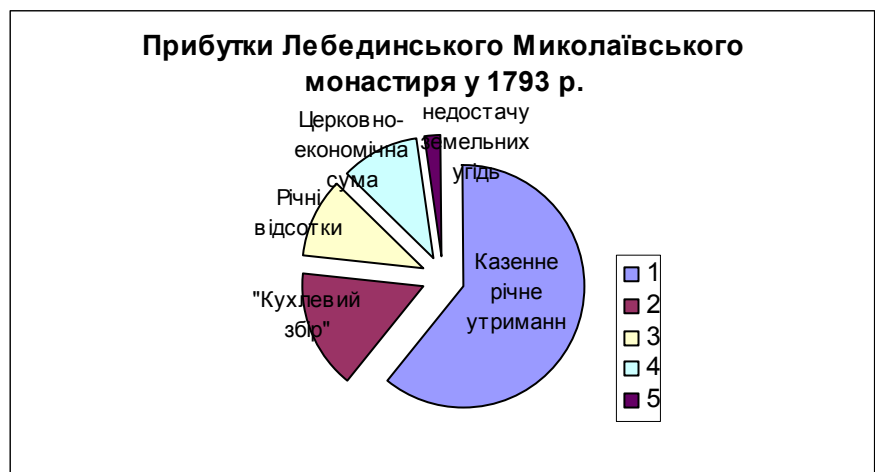
Мотронинський Троїцький монастир у 1863 році володів банківськими білетами на такі суми: 6300 р., 5715 р., 1500 р., 785 р., 1500 р.. разом на 15 тис. 800 руб. сріблом. По них “проценты каждагодно получаютя” [42, 64].

Розподіл прибутків з цінних паперів у монастирі залежав від умов зазначених при вкладанні капіталу до банківської установи. вкладу. Для прикладу розглянемо капітали Богуславського Свято–Миколаївського монастиря, який за звітною відомістю 1893 р., володів банківським капіталом у 9тис.708 р. Ця сума складалась:

- з чотирьох 4% безперервно-прибуткових білетів на 6 258 р. (2/3 відсотків з них йшло церковно-економічну суму та 1/3 йшла в „братскую кружку”);
- з одного 5% банківського білета на 500 р.; двох державних 5% білетів на 2 150 р. (% надходили до церковно-економічної суми);
- з чотирьох 5% облігації 3^{-ї} Східної позики на 400 р. (% йшли в братську кружку);
- з трьох 4,5% облігацій консолідованого залізничного державного внутрішнього займу на суму 2100 р. (50% надходило до братської казни, 25% „на улучшение братской трапези, й 25% – на церковно-економічну суму);
- з двох 5% облігацій 2^{-го} східного займу на 200 р.(% зараховувались до братської казни, яка розподілялась поміж братією) [24 , 171].

Братська сума 1893 р. становила 1446 р. 15 к, котрі й роздані ченцям та послушникам [24, 175]

Не залишався без банківських капіталів і єдиний штатний монастир Київської губернії - жіночий Лебединський Миколаївський монастир, котрий у 1893 р. володів банківським капіталом з 12

банківських білетів та 3 облігацій Східної позики на загальну суму 10 274 руб. сріблом (сума річних % складала 410 р.) Фактично монастир за 48 років зміг лише подвоїти пожертву графині Орлової.

Казенне річне утримання цього монастиря становило 2 265 р. 79 к., та за недостачу земельних угідь - 81 р. 71 к.. Разом сума державного фінансування становила 2 тисячі 351 р. 50 к. Кружечний збір монастиря сягав 622р. 4 к. Церковно-економічна сума 419 р. 76 к. [43, 178]. На кінець XIX ст. прибутки від банківських капіталів становили десяту частину від усіх доходів Лебединського жіночого монастиря.

Інший жіночий монастир київської губернії, Чигиринський Свято-Троїцький жіночий позаштатний монастир у 1858 р. мав такі капітали:

- у московській опікунській раді 1478 р. 71 ½ к. с.;
- у київському “приказе обществ призрения” – 285 р. с.;
- в державному позиковому банку – 5715 р. с.пожертвуваних графинею Орловою–Чесменскою. Разом сума банківських рахунків становила 7478р. 71 ½ к. с.[7, 507].

У 1864 р. банківський капітал цього монастиря становив уже близько 9 400 р. с.[13, 667]; а у 1882 р. - 11 512 р. с. [14, 100].

У 1893 р. недоторканий капітал складав 17 099 р.. В 1894 р. покладено на рахунок казенної Ощадкаси 1250 р. і разом становив 18 349 р. Церковно-економічна сума при цьому становила 76р. 30 к. + 5899 р. 25 к. = 5973 р. 52 к. [24, 182]

Таблиця 5. Чигиринський Троїцький монастир. Капітали.

Роки	1858	1864	1882	1893	1894	1921
Сума	7478	9400	11512	17099	18349	30822

[13, 507]. [8, 63]. [14,100].

Аналізуючи дану інформацію по Чигиринському Троїцькому монастирі бачимо, що середнє зростання банківських рахунків за період з 1858 по 1882 р. становить 241 р. на рік, а з 1858 по 1921 рр. становило близько 400 р. Таким чином, на кінець XIX – поч. XX ст. припадає ріст банківських капіталовкладень

монастирів. В той же час зменшується питома частка річних відсотків з капіталів у прибутках монастирів.

одним з важливих джерел інформації про монастирські банківські капітали виступає “Описание Киевской губернии” Леонтия Похилевича. Незважаючи на певні погрішності його інформації, можна зробити одночасно чіткий зріз стану банківських вкладів по всіх монастирях губернії (таб. 6)

Таблиця 6. Банківські капітали монастирів Київщини на 1864 р. За Л. Похилевичем.

Назва та місце знаходження монастиря	С	На 1864 р Л Похилевич	річний прибуток від капіталів	Без коштів гр.Орл
1. Богуславський при м.Богуславі, за 60 в. від Канева	Ч	6 000,00р	240,00р	1 000,00р
2. Корсунський при м. Корсуні, за 48 в. від Канева	Ч.	10 000,00р.	400,00р	5 000,00р.
3. Виноградський За 40 в. від Черкас	Ч.	6 000,00р.	240,00р	1 000,00р.
4. Жаботинський За 28 в. від Черкас	Ч.	9 593,00р.	383,72р	4 593,00р.
5. Мошногірський За 30 в. від Черкас	Ч.	7 000,00р.	280,00р	2 000,00р.
6. Медведівський За 28 в. від м. Чигирина	Ч.	22 922,14р.	920,00р	18 000,00р.
7. Мотронинський За 38 в. від м. Чигирина	Ч.	12 015,00р.	480,60р	8 015,00р.
8. Лебединський За 75 в. від м. Чигирина	Ж.	8 000,00р.	320,00р	4 000,00р.
9. Чигиринський За 1 в. від м. Чигирина	Ж.	9 400,00р.	376,00р	4 400,00р.
10. Ржищевський За 80 в. від Києва	Ж.	9 642,00р.	385,68р	4 462,00р.
Разом		100 650,00р.	4026р	50650,00р.

[13, 618,666,687,690,716; 5, 10-19,48].

У середньому на один монастир Київської губернії сума банківського капіталу у 1864 р. становила близько 8 тис. рублів. Найзаможнішим з губернських монастирів був Медведівський Миколаївський монастир і мав банківських капіталів 23 тис. руб. сріблом. У порівнянні з іншими губерніями Російської імперії, монастирі Київщини можна віднести до бідних. Суми монастирських капіталів коливались від 5 тис. р. до 750 тис. р. [1, 245]

Монастирі не лише накопичували власні капітали, а й займались благодійницькою діяльністю. Ченці часто були членами товариства червоного хреста, збирали кошти на допомогу пораненим на війнах, допомагали бідним та сиротам. Так, ігумен Мошногірського Вознесенського монастиря Каліст пожертвував на користь бідних дітей та сиріт, які навчались у духовному відомстві в 1894 р. 1000 р. сріблом. Ці кошти отримало Черкаське духовне

училище. Правління цього училища виконало умову благодійника і ці кошти перетворило на недоторканий капітал, а відсотки з нього використовувались на потреби бідних та сиріт Черкаського Духовного училища. керівництво Училища придбало один 4% білет на суму 1000 р.[Ф.148. - Оп.1. - спр.143, 11 арк.]

Протягом ХІХ ст монастирі Київщини активно діяли на ринку цінних паперів Російської імперії. Капіталовкладення монастирів у банки малти чітку тенденцію до зростання, що було викликано як розвитком самої банківської системи так і стабільним ростом економічного добробуту православних монастирів у другій половині синодального періоду історії Російської православної церкви. Монастирі отримували достатні прибутки для дотримання власного господарства в належному стані й при тому мали змогу вкладати частину коштів на депозитні рахунки до державних банків. Це дає змогу стверджувати, що економічне становище православних монастирів київської губернії, з часів переходу правобережжя до Російської імперії, істотним чином покращилось. Хоча й спостерігалась різниця між досліджуваними обителями та рештою монастирів Росії, у середньому показникові сум монастирських банківських капіталів по губерніях (таб. 7).

Таблиця 7. Середні суми монастирських банківських капіталів по губерніях.

Губернія	Київська	Орловська	Тамбовська	Новгородська	По імперії
Серед. капітал	10 000	18 437	36 224	59 715	41 108

Річні відсотки регулярно надсилались до монастирів і становили до 1/3 від загальної кількості економічних та церковних доходів.

Попри фактичне зростання сум монастирських банківських капіталів, частка річних прибутків з них ставала все меншою в річному загальному монастирському прибуткові. Це пояснюється значним ростом прибутків монастирів від власної господарської діяльності. Саме завдячуючи їй монастирі з останньої чверті ХІХ ст. проводять повну реконструкцію як жилих корпусів, так і господарських споруд.

З 1860 р. держава остаточно монополізувала участь православного духовенства на ринку цінних паперів. Монастирі цілком перетворились у важливих кредиторів імперії. Синодальне управління церкви в Російській імперії призвело до перетворення на державну інституцію не лише білого, а й чорного духовенства - чернецтва. Монастирі були не самостійними у прийнятті економічних рішень і цілком залежали від розпоряджень та дозволів вищого церковно-державного правління - св. Синоду та Консисторії. Саме подібні твердження знаходять підґрунтя при аналізі господарсько-економічної сторони життя чорного духовенства, та умов перебування духовенства на ринку цінних паперів Російської імперії.

Вимушене пониження відсоткових ставок та інфляція слугували причиною того, що монастирі намагались свої вільні капітали максимально витратити на “нужди монастиря” а не накопичувати банківські капітали. Свої вільні кошти монастирі Київщини намагались максимально використати на придбання нових знарядь (плугів, парових машин, „молотилок”, жаток та сівалок) та на ремонт і розбудову економічного та монастирського двору.

Позаштатні монастирі Київщини не залишилися осторонь державної банківської системи Росії й без виключень всі були клієнтами різних державних банківських установ. Попри всі обмеження, депозитні вклади становили одну з важливих статей прибутку для монастирів.

Словник.

Консисторія – в Рос. імперії – установа при єпархіальному архієреєві з церковно–адміністративними та церковно–судовими функціями. До 1832 р. Київська Духовна Консисторія носила назву Київська Духовна Дикастерія [ДАЧО. - Ф. 660. - Оп. 1.]

ЛІТЕРАТУРА.

1. Ростиславов Д.И. Опыт исследования об имуществах и доходах наших онастырей. СПб., 1876. 396 с. С. 83.
2. Зырянов П.Н. Русские монастыри и монашество в XIX и начале XX века. М.:Вербум-М, 2002.- 319 с. +
3. Лебединцев П.Г. Ирдинский Успенський монастир// Киев. єпархэ ведомости, 1861.-№18. с.527-538. +

4. Лебединцев П.Г. Медведовский Николаевский монастырь // Киев. епархэ ведомости.-1870.- №1.-С.10-19;№2.-С38-48.
5. Лебединцев П.Г. Медведовский Николаевский монастырь. К., 1869.
6. Лебединцев П.Г. Пределы киевской епархии в древнее и нынешнее время. // Кієвскіє Епархіальні Вѣдомости. – 1867. – №1. – С.14.
7. Лебединцев П.Г. Чигиринский Св. Троицкий женский монастырь // Киев. епарх. ведомости.-1870.-№16.-С.497-507.
8. Горенко Л. Чигиринський Троїцький жіночий монастир // Родовід. -1999. - Ш.-с.бб.
9. Крижанівський. О.П. Церква у соціально-економічному житті Правобережної України(ХVIII - перша пол. ХІХ ст.). К.,1991.-127с.
10. Крижанівський О. Монастирське господарство правобережної України // Український світ. – 1993. - №3-12. С. 20-22.
11. Мариновський Ю.Ю. “Сведения о древностях Мошногорского монастыря”. - 1991. - № 3. - С. 41-46. У публікації поданий огляд архівних матеріалів (документів Держархіву Черкаської області, ЦДІА УРСР у м.Києві) з історії церковного землеволодіння. Автором використані документи монастирських і церковних фондів, які не часто залучаються дослідниками до широкого наукового обігу.
12. Мариновський Ю.Ю. Куполи над тясмином:/ З історії Медведівського Миколаївського монастиря // Людина і світ.-1994.- №2. С. 8-12.
13. Похилевич Л. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. К.:Типографія Кієво-Печерской Лавры.-1864.- 763 с.
14. Памятная книжка Киевской епархи. Составили А.В.-нов и свящ. В. Антонов. Киев, типография Корчак-Новицкого.-1882.-262 с.
15. Энциклопедический словарь/ Под ред. Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1891-1905.
16. Русская православная церковь: Монастыри: Энциклопедический справочник (сост. Никольский А.В.) Культура и общество >>> Религия. Эзотерика >>> Христианство. Издательство: М: изд-во Московской Патриархии /Республика. Твердый переплет, 464 с.
17. Державний архів Черкаської області (далі Дачо). – Ф.148. – Оп.1. – Спр. 201.
18. Центральний Державний Історичний архів у м. Києві (ЦДІАК). - Ф.127. – Оп. 369. – Спр. 25.
19. Дачо. Ф.149. Оп.1. Спр. 131.
20. Дачо. Ф.149. - Оп.1 - Спр.150.
21. Дачо. Ф.149. - Оп.1 - Спр.152.
22. Дачо. Ф.149. Оп.1. Спр. 147.
23. Дачо. Ф.149. - Оп.1 - Спр.152.
24. Дачо. Ф.149. Оп. 1. Спр. 86.
25. Дачо. Ф.148. Оп.1. Спр. 84.
26. Дачо. Ф.148. Оп.1. Спр. 72
27. Дачо. Ф.149. Оп.1. Спр. 153.
28. Полное Собрание Законов. Т. 34. отд.1, №34.693.
29. Никольский Н.М. История Русской церкви. М., 1983. - 448 с.
30. Дачо. Ф.148. Оп.1. Спр. 109.
31. Дачо. Ф.149. Оп.1. Спр. 89.
32. Дачо. - Ф.149. Оп.1. Спр. 155.
33. Дачо Ф.148. Оп.1. Спр. 61
34. Дачо Ф.148. Оп.1. Спр. 123
35. Дачо Ф.148. Оп.1. Спр. 134.
36. Дачо Ф.148. Оп.1. Спр. 122
37. Дачо Ф.148. Оп.1. Спр. 203
38. Дачо Ф.148. Оп.1. Спр. 204
39. ДАЧО. Ф. 149. – оп. 1. – Спр. 158
40. ДАЧО. Ф. 149. – оп. 1. – Спр. 159

41. ДАЧО. Ф. 149. – оп. 1 – Спр. 135
42. ДАЧО.Ф.149. Оп.1. Спр. 72.
43. ДАЧО.Ф.149. Оп.1. Спр. 181.
44. Ведомость мужским и женским монастырям и общинам. - Б.м. _ 1894. 64 с.
45. Цыпин Владислав Александр. Протоиерей. Церковное право. - М., 1996. - 442 с.
46. Ведомость о Корсунском Онуфриевском монастыре // Корсунський часопис. - 1996. - №3 С. 7-10.
47. Ведомость о суммах асигнированных к отпуску из казны на штатное содержание по Киевской епархии на 1871 год // Киев. Эпарх. Ведом. 1871. №9.- С.63-67.
48. Протоієрея С.Тригубова. Памятная книжка Кіевской епархії на 1910 год. -К., 1910, - с.492.
49. Прошин Г.Г. Чорное воинство. Русский православный монастырь.: Легенда и быль.- 2-е изд.- М.:Политиздат, 1988.- 351 с.

Надіслав 14 квітня 2005-го року до // Фінанси України. т. 211-03-91; E-mail:fin_ukr2@minfin.gov.ua

50. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Св. Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1900 г. СПб., 1903, с. 42-43.
51. Знаменский П. В. История Русской Церкви. М., 1996. С. 454.

52. Ивановский В. (Замовив – до выяснения) Русское законодательство XVIII и XIX вв. в своих постановлениях относительно монашествующих лиц и монастырей. (Опыт историко-канонического исследования). Харьков, 1905. // Вера и разум. Харьков, 1904, №2, с.156.
53. Известие (историческое) о начале и судьбе Виноградского Ирдынского монастыря с приложением его документов. Киев, 1861. 40 с. **23280 8⁰ CVII 10/1224**
54. Исторические сведения о Богуславском Святониколаевском Монастыре// Киев. Епарх. Ведом., 1867. - №12. с. 372-385. +
55. Карта Киевской епархии (Киевская епархия). Издана с благословения Киевского митрополита Платона, согласно с новым делением киевской Епархии на благочинные округа, утвержденным его Высокопреосвященством 23 Апреля 1883. года. Там же. Таблица Общих статистических сведений.
56. Кілессо С Л Медведівський Пустинно-Миколаївський монастир. і його архітектурний комплекс // Памятки України . - 2002. - №2. - С. 49-53.
57. Кузик Б. , Білошапка В. Головкивка - серце Холодного Яру. - Сміла. , 2004. 371 с.
58. Ластовський В. Трахтемирівський та канівський монастирі у 18 ст// Пам'ять століть.-1997.- №6.-С.145-148.
59. Ломачинська І.М. Православне чернецтво та суспільство на межі XIX-XX століть : криза духовності// На межі тисячоліть : християнство як феномен культури : Збірник статей.-К.: МЛП, 2000.- с. 470 – 485.
60. Максимович М.А. Сказание о межигорском монастыре // Киев. В типографии Федорова. 1869. 42 с. +
- 61.
62. Медведовский Николаевский монастыр. Киев, в тип. И и А. Давиденко. 1869.-20 с. +
63. Огієнко І. (митрополит ІЛАРІОН). Українське монашество / Фундація імені митрополита Іларіона (Огієнка). Серія “Рукописна спадщина”.- К.: Наша наука і культура, 2002. - 396 с.
64. Описание (подробное и верное) монастырей, находящихся в Российской империи. - Спб. 1829. 23463. 8⁰ CVII 11/1351
65. Самков О. Лебединський Свято-Миколаївський монастир. // Голос Православя. - 1999. -ъ №4 С. 7; №5 - С.7.
66. Сборник постановлений о церковном хозяйстве. - Спб, 1866.-Вып. 1-7.
67. Смета доходов и расходов ведомства Святейшнго Синода за 1865-1914 гг. - Спб, 1914.
68. Фундуклей И. Статистическое описание киевской губернии. Ч. I-III/ - Спб.,1852. 29610
69. Чижевский И. О церковном хозяйстве.-М.-1874.-158с.